KAYIP SESLERİN İZİNDE

Franz Liszt İstanbul'da

Emre Aracı

Yazarımız, sadece Osmanlı topraklarında değil, yabancı basında da yankı bulan Franz Liszt'in efsanevi İstanbul yolculuğunun izlerini belgeler, tanıklıklar ve söylenceler ışığında sürerken, 19. yüzyıl ortası Osmanlı saray çevresinin Batı müziğine duyduğu yoğun ilgiye de dikkatimizi çekiyor.

Franz Liszt (1811-1886) hakkında detaylı hazırlanmış bir biyografiyi elinize alıp dizin kısmına baktığınızda çoğunlukla "Abdul-Medjid Khan" şeklinde bir referansa rastlarsınız. Bunun sebebi Liszt'in 1847 senesinde Osmanlı başkentinde yaklaşık beş hafta geçirerek Sultan Abdülmecid'in huzurunda resitaller vermesi ve karşılığında yine Avrupa kaynaklarında "Nichan İftikhar" olarak belirtilen Osmanlı iftihar madalyası ile ödüllendirilmesidir. Liszt'in İstanbul'da verdiği resitaller, zamanının Avrupa müzik basınında da hayli yankı bulmuştu. İngiliz müzik dergisi *The Musical World*, 17 Temmuz 1847 tarihli "Liszt at Constantinople" başlıklı yazısında bu konuda en abartılı ve nükteli yer veren kaynaklar arasındadır:

"Liszt buraya 8 Haziran günü Galatz'dan gemi ile vardı. Yaklaşmakta olan ziyaretinden haberdar edi-

İllüstrasyon: Mehmet Yıldırım

Liszt, Sultan'ın kendisinin ününü duymuş olmasından hayretle bahsediyor; oysa sarayı bugün artık unutulmuş olsa da, döneminin daha pek çok ünlü Avrupalı sanatçısı ziyaret ederek padişahın huzurunda konserler vermişti.

len Sultan, İstanbul toprağına ayağını basar basmaz, kendisinin derhal Çırağan Sarayı'na getirilmesi için gerekli emri vermişti. Emirleri harfiyen uygulandı. Gemiden inmek için tam adımını atmıştı ki kendisini Majesteleri'nin baş tercümanı M. Le Baron H. Resta'nın refakatinde Sultan'ın sarayına doğru yola çıkmış buldu. Liszt, Sultan tarafından büyük şeref ve iltifatla kabul edildi. Büyük bir kutlama hazırlanmıştı. Şüphesiz ona kendi müzik zevkini, sarayındaki müzisyenleri ve şarkıcıları gösterebilmek düşüncesi ile Sultan senfonili ve korolu bir konser verdirdi. Bu durumdan son derece etkilenen Liszt ensesi tutuluncaya kadar başını öne eğerek teşekkürünü belirtti. Aynı zamanda piyanist için daha da şerefli başka bir hazırlık yapılmaktaydı. Érard marka bir kuyruklu piyano hazırlanmıştı, senfoni ve koronun kükremeleri dindikten sonra Liszt'ten Majesteleri'ne parmak gücünü gösteren bazı örnekler vermesi istendi. Bu ani istek üzerine yüz ifadesi zerre kadar değişmeyen Liszt oturdu ve Türkler'in bu büyük müziksever otokratının önünde muazzam kabiliyetini sergilemekten hiç korkmadı. Eminiz ki çaldıkları şu üç parçadan ibaretti, daha fazlası değil: *Lucia di Lammermoor* üzerine yazmış olduğu fanteziden andante, kendisinin düzenlediği *William Tell* uvertürü ve *Norma*. İlk parçadan sonra Sultan şehvetle 'nargile' dedi ve temsilin geri kalan kısmında çocuksu bir şekilde Etna yanardağı gibi duman çıkartarak nargilesini içti. Liszt Majesteleri'nin kendisini duman altında bırakacağını hissedince biraz endişelendi ve aşağı doğru inen hızlı kromatik bir pasajda diyez yerine bemol çaldı. Bu durumdan Sultan o kadar hoşnut oldu ki manalı bir şekilde tek gözünü kırptığı ve daha da heyecanla duman çıkartmaya devam ettiği görüldü. Böylesine dumanlı bir atmosfere alışık olmayan Liszt, Majesteleri bu defaya mahsus olmak üzere yeterince müzik işittiğini ve kendisini tekrar saraya beklediğini bildirince çok sevindi ve bir Türk'ün müzik bilgisi karşısında olmasa bile yüce hükümdarın alçakgönüllülüğü karşısında sevinçle saraydan ayrıldı. Saraya ikinci ziyaretinde Majesteleri piyaniste muhteşem pırlantalarla süslü şahane bir enfiye kutusu hediye etti. İstanbul'da herkes bu davranışın büyük bir iltifat olduğunu söylemektedir".

Görüldüğü gibi İngiliz dergisi, Liszt'in konserinden sözederken olaylara biraz da mizah katmaktan geri kalmıyor. Sultan'ın temsil esnasında nargile içmiş olması olasıdır, ancak bu derece göz kırpmalar, Etna yanardağı gibi nargile tüttürmeler o dönemde, belki bugün bile zaman zaman Avrupa'da görülen, Türk imajına karşı alaycı bir yaklaşımdan başka bir şey olmasa gerek. Nitekim böylesine bir tasviri Liszt'in bugüne kadar yayımlanmış hiçbir mektubunda bulamamaktayız. Bu haber aynı zamanda, İngiliz dergisinden bir hafta önce, 11 Temmuz 1847 tarihli Fransız müzik dergisi *La Revue et Gazette Musicale de Paris*'te de yayımlandı; ancak burada alaycı kısımların yokluğu hemen dikkati çekmekte. Anlaşılan İngiliz dergisi aynı zamanda okurlarını biraz eğlendirmek düşüncesi ile, büyük olasılıkla, bazı ilaveler yapmış olmalı. Bütün bu haberlere ve Liszt'in İstanbul dönüşü Galatz'dan Kontes Marie d'Agoult'ya yazmış olduğu 17 Temmuz 1847 tarihli mektuba bakarsak kesin olan bir durum, Sultan Abdülmecid'in Liszt'i İstanbul şehrine vardığı gün Çırağan Sarayı'na getirtmiş olmasıdır. Ancak belirtmeliyiz ki, adı geçen saray bugün bildiğimiz Çırağan Sarayı değil; Sultan II. Mahmud'un Beşiktaş sahiline yaptırttığı ve sonradan yıkılan "Yeni Saray"dır. Liszt'in apar topar saraya getirtilmesinin altında da Abdülmecid'in Avrupa müziğine olan aşırı merakı yatmaktadır. Gerçi Liszt aynı mektubunda Sultan'ın kendisinin ününü duymuş olmasından hayretle bahsediyor; oysa sarayı bugün artık unutulmuş olsa da, döneminin daha pek çok ünlü Avrupalı sanatçısı ziyaret ederek padişahın huzurunda konserler vermişti.

• Sultan Abdülmecid

Liszt İstanbul'da tutuklandı mı?

Liszt'in İstanbul ziyareti ile ilgili anlatılan diğer bir romantik hikâye de onun şehre varışında tutuklanmış olduğu iddiası ile ilgili. Bu konuda Ernest Burger *Franz Liszt* (Princeton 1989, s. 169) başlıklı kitabında Listmann adında başka bir piyanistin isminin son hecesini düşürerek gerçek virtüözmüş gibi sultanın huzurunda konserler vermekte olduğunu, bu yüzden de hakiki Liszt'in şehre varışında sahtekâr olarak suçlandığını ve kendisi için tutuklama emri çıktığını belirtmektedir. Bu haberlerin yayıldığı doğrudur; hatta Franz Liszt, Henriette von Liszt'e yazmış olduğu 8 Şubat 1884 tarihli mektubunda bu olaydan "İstanbul'dayken Listmann adında bir piyanist konser programından isminin ikinci hecesini düşürdüğü için benden af diledi. Ödül olarak da o zamanki padişahtan kendisine kıymetli bir hediye verilmişti" demektedir. Ayrıca 21 Şubat 1847 tarihli *La Revue et Gazette Musicale de Paris* dergisi de Listmann adında bir piyanistin sultan huzurunda beş saatlik bir

"Liszt'ten Majesteleri'ne parmak gücünü gösteren bazı örnekler vermesi istendi. Bu ani istek üzerine yüz ifadesi zerre kadar değişmeyen Liszt oturdu ve Türkler'in bu büyük müziksever otokratının önünde muazzam kabiliyetini sergilemekten hiç korkmadı."
The Musical World, 17 Temmuz 1847.

• Dolmabahçe Sarayı

resital verdiğini bildirmektedir. Ancak Listmann kendisini Liszt olarak takdim etmiş olsa da dergi adını neden Listmann olarak vermektedir? Liszt'in ülkeye girişinde tutuklanması hadisesine gelince; padişahın onu ne kadar sabırsızlıkla beklediği ve alelacele sarayına getirttiği yukarıda gösterilen kaynaklardan apaçık anlaşılıyor; dolayısıyla böylesine bir fiyaskonun cereyan etmiş olması da yine dedikodunun ötesinde bir şey olmasa gerek. Nitekim Ömer Eğecioğlu "The Liszt-Listmann Incident" (*Studia Musicologica* 49/3-4, 2008, s. 1-19) yazısında bu olayın gerçek olmadığını belgeleriyle ortaya koymuştur.

Doğu'ya olan ilgi

Aslında Liszt İstanbul'a 1847 tarihinden çok daha önce gelmek istemişti, hatta bu konuda girişimlerde de bulunmuştu. Onu Türkiye'ye çeken belki de müzik dünyası açısından en çok Felicien David'in eserlerinde ifade bulan Saint-Simon hareketine olan yakınlığı, ve bu hareketin mistik Doğu'ya olan ilgisi idi. Daha 1838 yılında Liszt sevgilisi Marie d'Agoult ile beraber İstanbul'a gitme arzusu içerisindeydi; Paris'teki dostu Victor Schoelcher'e yazmış olduğu ve son on yıl içerisinde ortaya çıkan 1 Ekim 1838 tarihli mektup bu arzusunu gerçekleştirememekten dolayı duyduğu acıyı dile getiriyor:

"Evet dostum, sadece planlarımdan, İstanbul'a gitmekteki arzumdan ve kesinlik kazanmış niyetimden bahsetmiyorum, İzmir, İstanbul ve Atina için imzalı kredi mektuplarıma, aynı şehirler için Prens Metternich'ten almış olduğum takdim mektuplarına, aynı derecede önemli ve kati diğer bazı olaylara rağmen gitmiyorum. Ve sebep ...". (Charles Suttoni, 'Liszt and Madame d'Agoult - A Reappraisal', *Proceedings of the International Liszt Conference*, 20-23 Mayıs 1993, s. 32)

Liszt sebebi mektubuna yazmamakta, arkadaşına görüşlerini zaman söyleyeceğini bildirmektedir. Sebep ise Marie d'Agoult'nun hamileliğidir ve bu durumda Liszt onu uzun ve yorucu bir yolculuğa çıkarmaktan çekinmiş olmalıdır.

Sultan Abdülmecid Liszt'i dinlemek için sabırsızlanmaktadır, ancak anlaşılan Liszt de İstanbul'a gelmek için o derece sabırsızdır. 1847 yılında, en sonunda bu arzusunun gerçekleşmiş olmasının da Osmanlı sarayının daveti üzerine değil, kendi girişimleri sonucu olduğu anlaşılmaktadır; Liszt bu konuda dostu Lamartine'i devreye sokmuş, meşhur Fransız şair de Mustafa Reşid Paşa'ya bir mektup yazmıştır. Gelişi daha aylar önceden resmi gazete *Takvim-i Vakayi*'de "Bazı haberlere göre, piyano ustalarının meşhurlarından Avrupa'nın bütün hükümet merkezlerinde nam kazanmış olan Mösyö Liszt bu aralık İstanbul'a gelmek üzereymiş" şeklinde ilan edilmiştir (Refik Ahmet Sevengil, *Saray Tiyatrosu*, 1962, s. 24). Liszt gibi bir piyanistin İstanbul'da şanına yakışır bir enstrüman ile konser verebilmesi için İngiliz dergisinin de bahsettiği gibi Paris'ten Érard marka bir kuyruklu piyano getirtilir. Ancak bu piyano, resitallerin bitiminde daha sanatçı İstanbul'dan ayrılmadan M. Baldagi adında bir kişi tarafından genç nişanlısına hediye edilmek üzere 16.000 piastre'a satın alınır. Liszt, Pierre Érard'a yolladığı mektubunda bu durumu "güzel enstrümanın romantik kaderi" olarak yorumlamış ve klasik vasıfları karşısında bunu fazlasıyla hak ettiğini belirtmiştir. (Emre Aracı, 'Franz Liszt'in İstanbul Macerası', *Toplumsal Tarih*, No: 42, s. 34).

Diğer konserler

Sanatçı, saraydaki iki resitalinin yanısıra Rus Elçiliği ve Büyükdere'deki Franchini köşkünde de konserler verdi. Bunlardan Franchini salonundaki konserin afişi büyük bir şans eseri günümüze kadar ulaştı ve daha önce çeşitli Türk kaynaklarında da yayımlandı. Bu programa bakıldığında ilk iki eser, *Réminiscences de Lucia di Lammermoor* ve *Réminiscences de Norma*'nın, İngiliz dergisinde ilan edilen eserlerle aynı olduğu dikkat çekiyor. Liszt ayrıca kendisiyle ziyareti boyunca ilgilenen Muzika-yı Humayun'un yöneticisi Donizetti Paşa'nın da Sultan Abdülmecid için yazmış olduğu *Mecidiye Marşı* üzerine çeşitleme tarzı bir piyano eseri besteledi ve bunu ertesi yıl *Grande Paraphrase de la marche de J. Donizetti* başlığı altında Schlesinger yayınevine Berlin'de bastırdı.Liszt, İstanbul seyahati süresince Beyoğlu'nda nota ve piyano ticareti ile uğraşan Commendinger'in evinde kalmıştı. Ne yazık ki bu bina bir yangın sonucu tahrip oldu; ancak bugün Beyoğlu Nur-i Ziya Sokağı 19 numarada, yerine sonradan inşa edilen apartmanın cephesindeki plaket Liszt'in tarihi ziyaretini bizlere hâlâ hatırlatmakta.

Liszt, İstanbul'dan 13 Temmuz günü yine gemi ile Galatz'a doğru ayrıldı. Kanunlar gereği Galatz'da birkaç gün karantina altında tutulan Liszt, buradan Marie d'Agoult'ya yazdığı, yukarıda alıntılar yaptığımız mektubunda en kısa sürede İstanbul'a tekrar gelmek niyetinde olduğunu ve Sultan Abdülmecid'in kendisine verdiği para, madalya ve hediyelerle muazzam bir zerafet örneği sergilediğini belirtiyor. Ancak ne yazık ki bu arzusunu bir daha yerine getiremedi ve İstanbul'dan sonra gittiği Odessa'da verdiği konserleri izleyen dönemde sahne hayatından çekildi.

Liszt'in İstanbul ziyareti her ne kadar azınlık ve saray çevresi ile sınırlı kalsa da Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı müziği tarihçesi açısından önemli bir kilometre taşıdır. A

Onu Türkiye'ye çeken belki de müzik dünyası açısından en çok Felicien David'in eserlerinde ifade bulan Saint-Simon hareketine olan yakınlığı ve bu hareketin mistik Doğu'ya olan ilgisi idi.